

יחיד או לתענית צבור — אסור **בנעילת**
הסנדל⁽⁷³³⁾ כמו בתענית צבור.

והטעם, משום שחיישינן [אנו חוששים]
שמא תענית צבור קיבל עליו⁽⁷³⁴⁾.

היכי ליעבד [היאך יעשה] כדי שיהיה ברור
שקיבל עליו תענית יחיד?

אמר רבה בר רב שילא: לימא הכי [שיאמר
כך] בזמן קבלת התענית: "למחר אהא לפניך
[אהיה לפניך, לפני הקדוש ברוך הוא]
בתענית יחיד".

אמרו ליה רבנן לרב ששת: הא קא חזינן
רבנן דמסיימי מסנייהו ואתו לבי תעניתא
[הרי אנו רואים שחכמים נועלים מנעליהם
בתענית צבור, ובאים כך לבית התענית],
והרי בתענית ציבור אסורים בנעילת הסנדל!

[ובאמת טעמם משום שהם סוברים
כשמואל, שאמר ליל שאין תענית צבור

[יכול הוא להמשיך ולאכול]. הרי לנו, שאף
שישן באותו לילה, יכול להמשיך לאכול עד
הבוקר!

ודוחה הגמרא את הקושיה: התם אין מדובר
באופן שישין ממש, אלא במתנמנם. אבל אם
ישן ממש, אינו אוכל לאחר מכן.

שואלת הגמרא: היכי דמי מתנמנם [באיזה
אופן נחשב שהוא מתנמנם ולא ישן ממש]?

יב-ב אמר רב אשי: מתנמנם היינו נים ולא נים,
תיר⁽⁷³¹⁾ ולא תיר [ישן ולא ישן, ער ולא
ער]⁽⁷³²⁾. דקרו ליה ועני [כשקוראים לו —
הוא עונה], ולא ידע אהרורי סברא [ואם
מבקשים ממנו דבר שצריך מחשבה וסברא,
אינו יודע להשיב]. וכי מדכרי ליה — מדכר
[וכאשר מזכירים לו את הסברא — נזכר].
באופן כזה — הרי הוא מתנמנם.

אמר רב כהנא אמר רב: יחיד שקיבל עליו
תענית סתם, ואינו יודע אם נתכוין לתענית

משנתו, הרי כבר ישן שינת קבע, ושוב אינו
אוכל! ואף שיש מקומות שאפשר לפרש כפי
שהבאנו לעיל, צריך לומר שביטוי זה הוא
מהלשונות שבתלמוד שעניינם מתחלף. עיין שם.

733. הוא הדין לכל שאר איסורים, רחיצה
וסיכה, שצריך להפסיק מבעוד יום. אלא שנקט
אחד מהם. שיטה לבעל הצרורות.

734. הקשה הגבורת ארי, הרי לשון "חיישינן"
משמע שאנו מסופקים אם קיבל עליו תענית
ציבור או לא, והרי ספיקא דרבנן לקולא, ואיך
אוסרים עליו את נעילת הסנדל מספק?

וכתב, שצריך לומר שסתם "תענית" היינו
תענית ציבור, אם לא אמר בפירוש שמקבל עליו
תענית יחיד.

מגישים את דברי המאכל. כאשר סיימו את
הסעודה, היו מסלקים מלפני הסועדים את
השולחנות הקטנים, וזה היה סימן לסיום הסופי
של הסעודה.

731. "תיר" היינו ער. כפי שמתרגמים את
המקרא [בראשית מא ד] "ויקץ" — ואיתער.
רש"י.

732. ענין זה של "נים ולא נים תיר ולא תיר"
מוזכר במספר מקומות בגמרא. ויש מפרשים,
ש"נים ולא נים" היינו בתחילת השינה. ו"תיר
ולא תיר" היינו בסוף השינה.

וכתב הריטב"א, שכאן על כרחך שהכוונה
דווקא לתחילת השינה. כי אם מדובר כשניער

בכבל].

אבי ורבא מעיילי כי מסיימי אפנתא [נכנסו לבית המדרש ביום התענית, כשהם נעולים במין מנעל רך וקל⁽⁷³⁶⁾]. כי הם סוברים שביום התענית אסור ללכת דווקא במנעלים של עור⁽⁷³⁷⁾.

מרימר ומר זוטרא מחלפי דימינא לשמאלא, ודשמאלא לימינא [החליפו את מנעל רגל ימין לרגל שמאל, ואת של רגל שמאל – לרגל ימין]⁽⁷³⁸⁾.

רבנן דבי רב אשי [החכמים של בית רב אשין] **נפקו כי אורחיהו** [יצאו נעולים במנעליהם כדרכם], ולא שינו כלל.

איקפד [הקפיד] רב ששת על אותם חכמים הנוהגים כך, לבוא במנעליהם ביום התענית, **ואמר להו [להם]**, לאותם חכמים שסיפרו לו על כך: **דלמא מיכל נמי אכול** [שמא הם גם אוכלים בתעניתם]?!⁽⁷³⁵⁾

[והטעם שהקפיד, משום שהוא אינו סובר כשמאל שאמר שאין תענית צבור בכבל].

ועתה מביאה הגמרא הנהגות שונות שנהוגו האמוראים בענין נעילת הסנדל בתענית.

שמותרים בנעילת סנדל של עור, מכל מקום ישימו עפר במנעליהם [עייין משנה ברורה סימן תקנ"ד סקל"ג]. והמגן אברהם [בסימן תרי"ד סק"ו] כתב בשם השל"ה, שאיסטניס, שאינו יכול ללכת בלי מנעלים, יראה על כל פנים להחליף שמאל בימין וימין בשמאל. וכן כתב המשנה ברורה [שם סק"ג], שגם במקום שמתר לנעול, יראה להחליף שמאל לימין וימין לשמאל.

ועייין בשו"ת מנחת שלמה [חלק א', סימן צ"א אות ח'], שנסתפק גבי יולדת המותרת במנעלים של עור כל ל' יום אחר לידתה [כמבואר בשו"ע סימן תרי"ד סעיף ג'], האם זה נוהג גם בימינו, או שמא, היות ובימינו ישנן נעלים שאינן של עור שהן טובות ממש כמו של עור, צריכה ללכת דווקא במנעלים כגון אלו.

738. משמע שהם סברו שבאופן כזה מותר ללכת לכל אדם גם במנעלים של עור. אמנם בפוסקים שהבאנו לעיל משמע שלהלכתא זהו דווקא במקום שמתר ללכת במנעלי עור, שעל כל פנים יחליף כדי שיתענה. אבל לכתחילה – לא ילך במנעלי עור אף כשהופכן.

735. כתב הגבורת ארי, שנתכוון לומר, שמא אכלו בלילה, ולא הפסיקו תעניתם מבעוד יום. אבל ודאי שלא היה חושד את החכמים שאכלו ביום התענית, ופרשו מהציבור. ועוד, אם כן, למה באו בכלל לבית התענית?! וכבר כתב כך בשיטה לבעל הצרורות.

736. זהו פירוש המילה "אישקריפי"ט" המוזכרת ברש"י. ובתוספות פירשו, דהיינו מנעל שאין לו שולים [סוליה]. וכן משמע מרבינו גרשום, שכתב: שנועלין עליונו של סנדל, העור שעל הרגל. אבל העץ שתחת הרגל – לא היו מניחין.

737. עייין מסכת יומא [עח ב], וכן פסק בשו"ע בהלכות תשעה באב [סימן תקנ"ד סעיף ט"ז]. ועייין שו"ת אבני נזר [חור"מ סימן קס"א, ד"ה מכתב קדשן] שהביא שעל פי קבלה אין ללכת במנעלי עור, אלא דווקא של מין אחר.

העולה מדברי הפוסקים, שמתר ללכת במנעלים שאינם של עור, אף כשהם נוחים כמו של עור.

אמנם מצינו לענין ההולכים בדרך, שלמרות

ממשיך ואומר רב יהודה: **כי אמריתיה קמיה דשמואל** [כאשר אמרתי דבר זה לפני שמואל], **אמר לי: וכי נדר קבל עליה, דלא סגי דלא מושלם** [וכי קבל עליו נדר, שאי אפשר שלא ישלם את נדרו]?

לא כן. **אלא לצעורי נפשיה קביל עליה** [קיבל עליו לצער עצמו בתענית]. **אי מצוי — מצער נפשיה. אי לא מצוי — לא מצער נפשיה** [אם הוא יכול, יצער עצמו ויתענה. ואם לאו, לא יצער עצמו, ולא יתענה]⁽⁷⁴³⁾.

והטעם, משום ש**סברי כי הא דאמר שמואל** [כי הם סוברים כדברי שמואל], **שאינ תענית צבור בכבל — אלא תשעה באב בלבד**⁽⁷³⁹⁾.

אמר רב יהודה אמר רב: לזה ארם תעניתו⁽⁷⁴⁰⁾ — **ופורע לאחר מכן**⁽⁷⁴¹⁾. כלומר, יכול אדם לנהוג בתענית כמו בהלוואה. והיינו, שאם קיבל עליו תענית, ואינו יכול להתענות עתה⁽⁷⁴²⁾, יכול לקבלה עליו כהלוואה, שיהא מוטל עליו חוב להתענות. ולאחר מכן, כשיוכל להתענות, יפרע חובו — ויתענה.

והרשב"א.

והבית יוסף [סימן תקס"ח] כתב בשם תרומת הדשן, שאף הסוברים שגם אם קיבל עליו יום מסויים — יכול ללוות תעניתו, היינו דווקא כשקיבל סתם יום מסויים. אבל יום ידוע, כגון יום שמת בו אביו וכדומה, ודאי שאין לוהו ופורע. ועיין בשפת אמת שהאריך בענין.

742. כתב הריטב"א, דהיינו אפילו אם קיבל עליו להתענות ביום מסויים, מותר לו ללוותו ולפרוע בזמן אחר, אף שאינו אנוס ממש, אלא יש לו עניין כלשהו לעשות, ומחמתו אינו יכול להתענות.

743. כך היא גירסת הב"ח. ומסורת הש"ס גרס באופן שונה, עיין שם.

וביארנו התוספות בדברי שמואל, שדווקא באופן שאינו יכול לצער עצמו, לזה תעניתו ופורע. אבל אם יכול לצער עצמו, אינו יכול ללוות תעניתו. אמנם בהגהות מהר"ב רנשבורג הביא שהריטב"א והר"ן אינם גורסים "דלא סגי דלא משלם". וכתב שלפי גירסה זו מובן בפשיטות פירוש רש"י ותוספות.

וכתב הגבורת ארי, שנראה ששמואל הולך לשיטתו, שאמר לעיל שהיושב בתענית נקרא

739. היינו דווקא לענין העינויים: רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. אבל לענין איסור אכילה ושתייה, ודאי שגוזרים תענית צבור בכבל. ראשונים.

740. כתב רבינו חננאל, דהיינו באופן שיש לו צער או אונס וכיוצא בו.

741. הרא"ש והר"ן מביאים, שיש שהוכיחו מהירושלמי במסכת נדרים, שהיינו דווקא באופן שמתחילה קיבל עליו להתענות מספר מסויים של ימים בשנה, ולא פירש ימים ידועים. ואחר כך בירר להתענות יום מסויים בעד אחד מהימים שקיבל עליו מתחילה. כיון שאותו יום אינו מעיקר נדרו, וכשהוא לוהו אותו, עדיין נשאר נדרו קיים, באופן כזה — לוהו ופורע. אבל אם בתחילת נדרו קיבל עליו להתענות ביום מסויים, אינו יכול ללוותו ולפרוע בזמן אחר.

אבל הביאו שאחרים אומרים, שאף באופן שקיבל עליו יום מסויים, לוהו ופורע. שהרי הגמרא אומרת "לא יהא אלא נדר", והכוונה לנדר צדקה, כפי שכתב הר"ן לעיל, ובצדקה הדין הוא שאפילו אם אמר "הרי סלע זה לצדקה", כל עוד שלא הגיעה לידי הגבאי, לוהו ופורע! וכתב הר"ן, שזו דעת הראב"ד

בעי לשלומי ומיזיל למחר וליומא אחרינא
[האם אין הנודר יכול לשלמו למחר וליום
אחר]? כמו כן בנדון שלנו, ודאי שיכול
לשלם את התענית ביום אחר. (744)

רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב
אסי [הזדמן לביתו של רב אסי]. עבדו ליה
עגלא תילתא [הכינו לכבודו עגל
משולש] (745).

איכא דאמרי [יש האומרים] באופן שונה את
מימרתו של רב יהודה בשם רב:

אמר רב יהודה אמר רב: לוח אדם תעניתו
— ופורע.

כי אמריתיה קמיה דשמואל, אמר לי:
פשיטא! פשוט שכך הוא הדין! לא יהא
קבלת התענית אלא נדר! ונדר, מי לא מצי

שבאמת אין קבלת התענית נחשבת כנדר גמור,
כי אם כן, ודאי שאינו יכול ללוות ולפרוע, כפי
שהאומר "קונם עלי בשר ביום פלוני" אינו יכול
לפרוע ביום אחר. אלא שקבלת תענית אינה כך,
אלא נחשבת כקבלה לדבר מצוה. ולכן סבר
שמואל לפי הלשון הראשון, שאין במשמעות
קבלתו אלא באופן שיכול לצער עצמו. אבל
כשאינו יכול — אינו זקוק לפרוע.

ובלשון השני סבר, שאמנם אינו כנדר של
קונם, אבל הרי הוא כנדר צדקה שנדר לעניים,
שהגמרא אומרת במסכת ערכין [ו] א[ש]עד שלא
הגיע הכסף לידי הגבאי, מותר לשנותה. כלומר,
ללוותה ולפרועה.

וכן כתב הרא"ש בשם הראב"ד, דהיינו כמו
נודר מעות לצדקה, שעד שלא באו ליד העני,
יכול הנודר להחליפם במעות אחרות. ועיין עוד
ברא"ש, שהביא לשון הראב"ד, שהמתענה הרי
הוא כמתנדב חלבו ודמו וגבוה, ותמורתו יתן
צדקה לעניים. והבין הרא"ש ששיטת הראב"ד
היא, כי מה שהגמרא אומרת שלוח ופורע, היינו
שיתן צדקה לעניים תמורת התענית. ועיין שם
מה שתמה עליו.

ועיין בשפת אמת מה שכתב בזה.

745. רש"י במסכת שבת [יא א] פירש, דהיינו
עגל שנולד השלישי לבטן אמו, שהוא משובח,
כי כאשר הבהמה מולידה בקטנותה, אינה בכחה
עדיין, ולכן הולדות הראשון והשני אינם

חוטא. ומכל מקום, בדיעבד, אם קיבל עליו
תענית, על כרחו צריך להשלים נדרו, כמו נזיר.
אבל אם אינו יכול להצטער ולהתענות בו ביום,
בטל נדרו לגמרי, ואינו צריך לפרוע כלל, כדי
שלא ייקרא חוטא.

והשפת אמת כתב, שמפירוש רש"י משמע,
שאף לפי הלשון הראשונה לא נחלקו רב
ושמואל, אלא שנתן שמואל טעם לדבריו. כיון
שאינו נדר, ממילא יכול ללוות תעניתו אם אינו
יכול לצער עצמו. והנפקא מינה בין הלשונות
היא באופן שאמר בפירוש בלשון נדר. שלפי
הלשון הראשון אינו לוח, ולפי הלשון השניה
— אף באופן כזה לוח. וכתב, שלפי ביאור זה,
אין צריך להגיה בדברי רש"י.

עוד כתב, שאפשר לפרש שגם דעת הרי"ף כן
[עייין שם], ולכן הביא רק את הלשון השניה.

אמנם הרא"ש והר"ן כתבו, שרק לפי הלשון
הראשון אין צריך להשלים כלל. וכתב השפת
אמת, שבאמת יש לעיין בזה, כי לשיטת שמואל,
אמנם יכול לאכול להשיב נפשו כשהוא מצטער
ואינו יכול להתענות. אבל מכל מקום, אחר כך
ייאסר מלהמשיך לאכול באותו יום כשאינו
מצטער יותר. ואם כן, מבואר שיש נפקא מינה
בהלואה, שאז יהא מותר אחר כך כל היום,
שהרי לוח את אותו יום, ויפרע ביום אחר. עיין
שם.

744. כתב הר"ן בביאור שני לשונות הגמרא,

רב [האם אינך סובר את דברי רב יהודה בשם רב], שלוח אדם תעניתו — ופורע?

אמר להו: התענית שאני יושב בה — תענית על חלום לא טוב הוא (746). ואמר רבה בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: יפה תענית לחלום — כאש לנעורת (747).

ואמר רב חסדא: ומה שתענית מועילה כל כך לחלום — היינו דווקא אם מתענה בו ביום שחלם בו (748).

אמרו ליה בני ביתו של רב אסי לרב יהושע: ליטעום מר מידי [יטעם אדוני דבר מה]!

אמר להו: בתעניתא יתיבנא [יושב אני בתענית], ואסור לי לאכול.

אמרו ליה: ולזויף מר, וליפרע [שילוח אדוני את התענית, ויפרע ביום אחר]! כלומר, הפסק עתה את תעניתך ואכול עמנו, ופרע את חוב התענית המוטל עליך — ביום אחר!

האם לא סבר מר להא דאמר רב יהודה אמר

בריאים.

ובמסכת עירובין [סג א] פירש, דהיינו שגדל העגל שלישי, שאז הוא עומד בעיקר טעם בשרו. ועיין שם שהביא את הפירוש שכתב במסכת שבת, והקשה עליו. וע"ע ברש"י במסכת סנהדרין [סה ב, ד"ה עיגלא תילתא].

והתוספות במסכת גיטין [נו א] כתבו, שהוא מלשון "ושלשים על כלו", והיינו, בריא וטוב.

746. כתב הריטב"א [בשינוי לשון]: אף שאמרו חכמים במסכת סנהדרין [ל א]: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ואפילו כשיש בדברי החלום נפקא מינה לענין איסור והיתר, כמבואר שם, מכל מקום כשבאה לו התעוררות בחלום על עניני עצמו, ראוי לו לחוש לדבר אם רואה עצמו נבהל ונפחד. שזה ודאי הערה מן השמים הוא שבא עליו, שיחפש במעשיו ויחזור בתשובה.

ואף שמצינו בגמרא [ברכות נח ב], שכאשר שמואל היה חולם חלום רע, היה אומר את הפסוק "החלומות שוא ידברו", לא לפטור עצמו מתענית היה אומר כן, אלא לפתור החלום לטובה, משום שכל החלומות הולכין אחר דברי הפה, כפי שאומרת הגמרא שם [נו ב]. והתענית יפה לו לחולם לבטל הגזרה לגמרי, שלא ישאר ממנה כלום ככלות האש מן הנעורת במהרה ועד

גמירא. וכן בדין, שזה שהתעורר מפני דברי חלומות לחפש בדרכיו ולחזור בתשובה בנקיין לבב ורוח נדיבה לשם, כמו שהיה עושה על פי נביא או חכם, ובודאי תשובתו שלימה היא, ומקובלת יפה. ולפיכך אמרו שיתענה דווקא בו ביום, ביום שחלם בו, קודם שתתקרב דעתו, ויסור פחד לבו, כדי שירא מאד, ויעשה תשובה גמורה. וגם כדי שיראה שהוא חושש מאד לרוח חלום שיערה עליו ממרום, כי כשמאחר אותו אחר שתתקרב דעתו, לא יחזור בתשובה כראוי, וגם מראה עצלה, וכמי שאינו חושש כל כך.

אמנם כתב המגן אברהם [סימן ר"כ סעיף ג'] בשם הרשב"א, שמכל מקום אינו מחויב להתענות, שהרי שמואל אומר שהחלומות שוא ידברו.

747. המהרש"א [במסכת שבת, יא א] מבאר את הדמיון. שכשם שהנעורת, שהוא דבר הגרוע שבפשתן, נשרף בקל על ידי האש, כן הרע מן החלום, מתבטל מיד על ידי תענית בו ביום.

748. כתב הרמב"ם [הלכות תעניות פרק א' הלכה י"ב]: הרואה חלום רע צריך להתענות למחר, כדי שישוּב ויעור במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה. וכן הביא המשנה ברורה [סימן

כדי שיתבטל צער גופו.

אמנם, למרות שמותר להתענות תענית כזו בשבת, מכל מקום – הרי ביטל מצות "עונג שבת". ולכן שואלת הגמרא, מאי תקנתיה [מה תקנתו] אם התענה בשבת? כיצד יכפר על כך? (751)

לכן איני יכול ללוות את התענית ולפרוע אותה ביום אחר, כי תענית חלום מועילה דווקא באותו יום שחלם בו (749).

ואמר רב יוסף: ואפילו בשבת (750), שאסור להצטער בה, יכול להתענות תענית חלום,

בחכמים. אבל מכל מקום כשעשה לכוונה זו, חשובה לתשובה גמורה, וקורעין גזר דינו. והנה מצינו מנהג קצת בני אדם, להתענות בשבת שבין ר"ה ליוה"כ עם שאר עשרת ימי תשובה. וכתב הריטב"א, שלכאורה היה נראה שלא לעשות כן לכתחלה, שהרי לא התירו כן לעשות אלא בתענית חלום. אמנם כתב במסקנת הדברים, שאפשר שלכולי עלמא עושין כדין, כי עשרת ימי תשובה שהם זמן הדין, והתשובה יפה בהם, והיא שעה עוברת, הרי הם כתענית חלום, שמותר להתענות בשבת אפילו לכתחלה, ולא נהגו בזה למיתב תעניתא לתעניתיה. ואין למחות ביד שום אדם בזה, לפי שנהגו בו חכמים ואנשי מעשה.

751. לשון הגמרא במסכת ברכות [ל ב]: כל היושב בתענית בשבת, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. ואף על פי כן, חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת. מאי תקנתיה, אמר רב נחמן בר יצחק, ליתבי תעניתא לתעניתא.

וכתב הריטב"א לפי דבריו לעיל, שמשמע דהיינו דוקא באופן שלא התענה ברשות. אבל בתענית חלום, שהתענה ברשות, והיא שעה עוברת, אין עליו עון אשר חטא מפני עונג שבת, ואינו צריך למיתב תעניתא לתעניתיה. וזהו שלא הזכירו דין זה לענין תענית חלום.

אבל מכל מקום נהגו העולם להתענות אפילו על תענית חלום. וכתב שאפשר לקיים מנהגם, שאע"פ שעשה ברשות, מכל מקום כיון שעונותיו גרמו לו לבטל עונג שבת, צריך הוא

ר"כ סק"ו] בשם ספר חסידים, שתענית חלום מועילה דווקא כשעושה תשובה. כי התענית מועילה כמו שמועיל קרבן לחטא. וכשם שקרבן אינו מועיל בלא תשובה, כפי שנאמר "זבח רשעים תועבה", אף תענית כך. עוד כתב המשנה ברורה [סימן רפ"ח סק"ז], שגם המתענה תענית חלום בשבת, יעסוק כל אותו יום בתורה ובתפילה, ובכך יתכפר לו.

749. המשנה ברורה [סימן תקס"ח סק"ב] כתב, שהוא הדין בתענית יארציט, שמתענה ביום פטירת הוריו, אין יכול ללוות ולפרוע.

750. והיינו משום שיכולה שבת [כלומר, זכות השבת] שתרדם כשנהג צער ועינוי בעצמו, בזמן שאחרים אוכלים ומתענגים. ואין תימה בכך שנדחית מצות עונג שבת מפני דברי החלום, כי זהו עונג של שבת במקרה זה. שהרי אילו היה אוכל, היה מצטער על גזר דינו. ועכשיו שמתענה, רוחו נוחה ומתענגת באותה תענית.

ובמסכת ברכות [לא ב] אומרת הגמרא: כל היושב בתענית [בשבת], קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. ומשמע שאין הכוונה דווקא לתענית חלום, אלא אף בתענית לצורך אחר. וכגון מי שראה יצרו מתגבר עליו בהנאות העולם, ורוצה להכניעו להביאו ברוסן ולנהוג הקצה האחרון של עינוי, ורוצה להתענות אפילו בשבתות, כשבני אדם מתענגים. ואפשר דזה לא היה לו לעשותו לכתחלה אם היה בא ונמלך

קלות הן. שאוכלים כל הלילה, ואף ביום — אסורים רק באכילה ושתייה. אבל אין חייבים בשאר עינויים.

עברו תעניות אלו — ולא נענו עדיין בירידת גשמים, **בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור.** ותעניות אלו — חמורות יותר הן, ולכן: **אוכלין ושותין רק מבעוד יום,** אבל כליל יום התענית — אסורים באכילה ושתייה⁽⁷⁵⁴⁾, **ואסורין במלאכה**⁽⁷⁵⁵⁾, **וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה,**

ואומרת הגמרא: **ליתיה תעניתא לתעניתא** [ישב בתענית ביום ראשון⁽⁷⁵²⁾], כנגד אותה תענית שהתענה בשבת⁽⁷⁵³⁾], ובכך יכפר על כך שביטל מצות עונג שבת.

מתניתין:

שנינו במשנה הקודמת, שאם לא ירדו גשמים עד ראש חודש כסלו, בית דין גוזרין שלש תעניות על הציבור. ותעניות אלו —

754. במסכת פסחים [נד א] מפרש שמואל כי מה ששנינו "מבעוד יום" היינו למעט משחשיכה. והיינו, שהוא סובר שתשעה באב ותענית ציבור, בין השמשות שלהם מותר. ור' יוחנן אומר שם, שתשעה באב, בין השמשות שלו אסור.

והקשה הגבורת ארי, למה בין השמשות שלהם אסור, הרי תענית ציבור — דרבנן היא, וספיקא דרבנן — לקולא!

וכתב, שנראה לומר, שאומרים את הכלל שספיקא דרבנן לקולא דווקא באופן שאי אפשר לבא לתרתי קולא דסרתן אהדרי. אבל אם אפשר להגיע לידי כך — לא. והרי כאן, אם אתה מיקל בבין השמשות של סוף התענית, הואיל וספיקא דרבנן הוא, ושמא כבר לילה הוא, אם כן, גם בבין השמשות של תחילת התענית נלך לקולא, ונאמר שמותר עדיין לאכול, שמא יום הוא. והרי אלו שתי קולות שסותרות זו את זו! שהרי מי שינהג כך, שיאכל גם בבין השמשות של תחילת התענית, וגם בבין השמשות של סוף התענית, ודאי יעבור על איסור! והביא שכך משמע גם מהר"ן במסכת פסחים [קח א], עיין שם שהאריך טובא.

755. איסור מלאכה אינו אלא ביום. ואילו שאר העינויים שהוזכרו במשנה — נוהגים מבערב.

כפרה.

ובכל מקרה אינו חייב להתענות דווקא ביום א', אלא יתענה ביום שיוכל לסבול הדבר יותר, בלא צער גדול.

752. כתבו התוספות [ד"ה דאי מצין], שאם חל ראש חודש ביום א', אזי ידחה תעניתו ליום אחר בשבוע.

ובבית יוסף [סימן רפ"ח] כתב בשם הרשב"א, שהוא הדין אם תשש כחו, ואינו יכול להתענות שני ימים רצופים, יתענה ביום אחר שאפשר לו.

וכתב שם הב"ח, שזהו דווקא אם תשש כחו. אבל בלאו הכי, אין לדחותו ליום אחר, אלא יתענה ביום ראשון.

ועיין עוד בפוסקים שדנו באופן שביום א' חלה תענית חובה, האם צריך להתענות יום נוסף.

753. התוספות לעיל [יא א, ד"ה אמר שמואל] כתבו את טעם הדבר, שמצד אחד יש מצוה בתעניתו, ומצד שני יש כאן עבירה, שביטל עונג שבת. אלא שהמצוה גדולה מהעבירה, ולכן נדחה עונג שבת מפני התענית. אך יתענה עוד פעם מחר, כדי לכפר על העבירה.

ונועלין את המרחצאות⁽⁷⁵⁶⁾.

עברו גם שלש תעניות אלו — ועדיין לא נענו, בית דין גוזרין עליהן [על הציבור] עוד שבע תעניות.

שהן, סך כל התעניות שהזכרנו: שלוש תעניות הראשונות, שלוש אמצעיות, ושבע אחרונות — שלוש עשרה תעניות על הציבור⁽⁷⁵⁷⁾.

הרי תעניות אלו, שבעת ימי התענית האחרונים, יתרות על התעניות הראשונות [חומרה יתירה יש בהן לעומת כל התעניות הקודמות] בשני דברים:

א. שבתעניות אלו מתריעין [בגמרא להלן יתבאר האם הכוונה להתרעה בתפילה וצעקה, או לתקיעה בשופרות⁽⁷⁵⁸⁾],

ב. ונועלין לחלוטין למשך כל יום התענית את פתחי החנויות של דברי מאכל ושתייה [מה שאין כן בתעניות הקודמות, שלמרות שאסורים באכילה ושתייה, מכל מקום מותר לפתוח את החנויות, ומותר להכנס ולקנות בהן דברי מאכל].

ואימתי יהיו מותרים בעלי החנויות לשוב ולפתוח את חנויותיהם?

ביום התענית שחל ביום שני בשבוע, מטיין [פותחים קצת את פתחי חנויותיהם⁽⁷⁵⁹⁾] עם השיבה [לעת ערב].

והטעם שאין מטיין כל היום, כדי שיראו בני אדם שהחנויות סגורות — ויצטערו. ורק לעת ערב פותחין קצת, כדי שיהיה להם מה לאכול בלילה⁽⁷⁶⁰⁾.

והגבורת ארי כתב, שבא התנא לומר, שכשגוזרין תענית גשמים, גוזרים מתחילה את כל י"ג התעניות ביחד. ואחר כך מחלקים את התעניות, כפי ששינו במשנה.

והתוספות יום טוב כתב, שכוונת התנא לומר, שהם כנגד י"ג מדות של רחמים. עיי"ש.

758. כתב התפארת ישראל, שאם הכוונה לשופרות, נקט לשון "מתריעין" משום שהתרועה היא עיקר מה שציותה התורה, שנאמר "והרעותם בחצוצרות". והתקיעה — טפלה לה.

759. ר"ע מברטנורה מוסיף: אבל אין מוציאין סחורתן לחוץ. וכך הוא לשון הרמב"ם בפירוש המשניות: "פירוש, שפותחין קצת דלתי החנויות עם השיכה. ואין מוציאין הסחורות שבחנות, ואין עושה מהן שורה".

760. כך פירש רש"י להלן [יד ב, ד"ה בשני],

ועיין בגבורת ארי שהקשה למה שנה התנא את איסור מלאכה, שנוהג רק ביום, בין שאר הדברים, שנוהגין אף מהערב.

756. הגבורת ארי כתב, שאין הכוונה שצריך בדווקא לנעול את המרחצאות, אלא בא התנא להשמיענו שרק בחמין אסור, אבל בצונן — מותר, כפי שהגמרא אומרת להלן. מה שאין כן מה ששינו בסיפא "ונועלין את החנויות" ששם הכוונה בדווקא.

אבל הרמב"ם כתב כפשוטו, שנועלין את המרחצאות. וכן כתב בשפת אמת, שלמסקנת הגמרא נועלין ממש.

757. כתב הריטב"א, שלא בא התנא להשמיענו את חשבון התעניות, שהרי כל אחד יכול לחשב ולהגיע לסיכום זה. אלא כוונת התנא לומר, שגוזרין על הציבור רק שלש עשרה תעניות — ולא יותר!

ובשאלת שלום בין אדם לחבירו, כבני אדם הנזופין למקום [”נזופין” – לשון גערה. והיינו כאילו גער בהם הקדוש ברוך הוא].

דין זה נאמר לגבי כלל הציבור.

אבל היחידים [תלמידי חכמים] חוזרין ומתעניין גם לאחר שעברו כל ימי התעניות שגזרו על הציבור עד שיצא [שיעבור] כל חודש ניסן⁽⁷⁶⁵⁾.

ולעומת זאת, ביום התענית שחל ביום המישי בשבוע – מותרין לפתוח חנויותיהם לגמרי, ובמשך כל היום⁽⁷⁶¹⁾, מפני כבוד השבת [כדי שיוכלו לקנות צרכי שבת].

עברו גם ימי תעניות אלו – ולא נענו, אין גוזרים תעניות נוספות על הציבור.

אבל ממעטין במשא ומתן, בבנין, ובנטיעה⁽⁷⁶²⁾, באירוסין⁽⁷⁶³⁾, ובנישואין⁽⁷⁶⁴⁾,

אירוסין. וכן סתמו הבית יוסף והמגן אברהם [סימן תקע”ה].

ובקרבן נתנאל תמה על דבריהם, שאם כן, למה שנה התנא אירוסין ונישואין, הרי קל וחומר הוא: אם אין מתארסין, כל שכן שאין נישאין! והשפת אמת [להלן יד ב] כתב שאין זו קושיה, עיין שם.

אמנם הים של שלמה חולק על התוספות, והביא ראיה לדבריו מהירושלמי.

764. ואם לא קיים עדיין פריה ורביה – מותר. תפארת ישראל.

765. הקשה הריטב”א, אם זמן הראוי לגשמים הוא [שהרי משום כך מתעניין היחידים], למה אין הציבור מתעניין בתוך זמן זה עד שייענו, כפי שמצינו בגמרא גבי שאר צרות?

וכתב, שבאמת חודש ניסן אינו זמן ירידת הגשמים, ואף אם ירדו, אין בהם תועלת, כי כבר אבדו החוריש והזריעה, ואין הזמן ראוי עתה לכך. אבל מכל מקום, על ידי הצלחה מן השמים אפשר שיועילו הגשמים והחרישה והזריעה עתה, כפי שהיה בימי יואל. והיות ורק על ידי נס תהא תועלת בגשמים, אין גוזרין שהציבור יתענו, שמא לא ייעשה להם נס, ותחלש דעתם. אבל היחידים מתעניין בצנעה בביתם. כי אף אם חלילה לא ייעשה להם נס, הרי אין הציבור

עיין שם ובהגהה.

761. כתב התוספות יום טוב בשם הבית יוסף [סימן תקע”ה], שדווקא חנויות של מאכל ומשקה מותרים. אבל חנויות של דברים אחרים – אין פותחים כלל. עיין שם.

והגבורת ארי להלן [יד ב] כתב, שמפירוש רש”י שם [ד”ה מטין] משמע שדווקא בחנויות של מאכל ומשקה מטין, כדי שלא יצטערו. אבל שאר חנויות פותחין לגמרי, ואפילו ביום שני. אמנם הקשה על דבריו, שהרי אפשר לומר להיפך, שפתיחת חנויות אסורה לגמרי בין בשני ובין בחמישי, ורק חנויות של מאכל ומשקה מותרין לגמרי בחמישי, ומטין בשני. עיין שם. ובאמת ענין זה תלוי בגרסאות שם.

762. היינו דווקא משא ומתן של שמחה [כך כתבו התוספות במסכת מגילה ה ב]. ובשו”ע [סימן תקנ”א] כתב, דהיינו דווקא לקנות צרכי חופה. וכן בנין ונטיעה, דווקא בשל שמחה, כגון בית חתנות לבנו, ואילן המיסך על הארץ לטייל תחתיו – ממעטין, כמבואר בגמרא להלן [יד ב, עיין שם וברש”י שם]. אבל בית לדור בו, ואילן לפירותיו – מותר.

763. כתבו התוספות [שם], דהיינו שאין מתארסים כלל, ולא רק שממעטין בשמחת

שהוזכרו במשנה, שאסורין בתענית — **אית** **בהו תענוג** [יש בעשייתן תענוג]: **רחיצה**, **וסיכה**, **ותשמיש המטה**. ולכן אסור לעשותם כיום התענית.

אבל מלאכה, למה אסור בעשייתה? והרי **צער הוא לעשות מלאכה!** (770)

אמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא: **אמר קרא:** "קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים", דימה הכתוב צום — **כעצרת** [היינו חג השבועות ושמיני עצרת, שמכונים בשם "עצרת"].

אבל לאחר שיצא חודש ניסן, אין מתפללים עוד על הגשמים. כי אם **יצא** חודש **ניסן** (766), **וירדו אז גשמים** — **סימן קלה** הוא (767), ולא ברכה (768).

שנאמר שאמר שמואל לעם ישראל, כאשר המליכו את שאול: "**הלוא קציר הטים היום וגו' אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה וגו'.**" הרי שירידת גשמים בקיץ — סימן קלה היא (769).

גמרא:

שואלת הגמרא: **בשלמא כולהו**, כל הדברים

769. הגירסא לפנינו בגמרא: "יצא ניסן וירדו גשמים — סימן קלה". ומשמע שכן גרס הר"ע מברטנורה. שכתב, שזהו דווקא אם לא ירדו כלל גשמים קודם ניסן, אבל אם ירדו להם גשמים, סימן ברכה הם [כפי שהבאנו לעיל]. וכן כתב הריטב"א.

אבל הגירסא לפנינו במשניות: "יצא ניסן ולא ירדו גשמים — סימן קלה". וכתב התוספות **יום טוב**, שנראה ליישב גירסה זו לפי מה שכתב הברטנורה, וכך היא כוונת המשנה: יצא ניסן, ולא ירדו גשמים עוד פעם, סימן קלה הוא. וזהו שהתנה הברטנורה, דהיינו כשלא ירדו כלל. שאם לא ירדו לפני ניסן, אזי כשירדו אחר ניסן — סימן קלה הוא. אבל אם ירדו בחורף, וירדו שוב אחרי ניסן, אין זה סימן קלה. והביא טעם לדבר מהמשנה במסכת מועד קטן [פרק ג' משנה ג'] שזרעים שלא שתו לפני המועד — אינם נפסדים אם לא ישקו אותם במועד, ולכן אין משקים אותם. ואילו זרעים ששתו לפני המועד, מותר להשקותם במועד.

770. הגבורת ארי מעיר, הרי לעיל גבי איסור מלאכה בתשעה באב פירשנו, שאין עושין

יודעים מתעניתם, ולא תפוג דעתם. וזהו דווקא בחודש ניסן, אבל לאחר מכן, שכבר הגיע זמן הקציר, אין ראוי לזריעה כלל, אם לא יהיה נס משונה כקריעת ים סוף, ולכן אין ראוי אף ליחידים להתענות.

766. כתב הרמב"ם [פרק ג' מהלכות תעניות], שאין הכוונה לחודש שאנו מכנים ניסן (חודש הלבנה), אלא שיצא ניסן של תקופה [שהגיע השמש לתחילת מזל שור]. וטעם הדבר, שהרי אין ירידת גשמים תלויה בחודשי הלבנה, אלא בתקופות השנה.

767. היינו כשלא ירדו גשמים קודם לכן כלל. רבינו עובדיה מברטנורה.

768. כתב הרמב"ם [פרק ג' מהלכות תענית הלכה י'], שזמנים אלו שנשנו במשנה — בארץ ישראל הם. אבל במקומות אחרים, שעונת הגשמים שלהם מוקדמת או מאוחרת מהזמנים המוזכרים במשנה, התעניות ייקבעו לפי אותם זמנים. וכן כתבו עוד ראשונים.

צום לאסיפת זקנים:

מה אסיפת זקנים — ביום היא, שהרי בלילה כל אחד נמצא בביתו, ואינם נאספים, אף צום נמי — מתחיל ביום, ולא מהערב.

שואלת הגמרא: אם כן, אם אנו מדמים את הצום לאסיפת זקנים, נמשיך על דרך זו, ואימא [ונאמר] שהצום מתחיל מטיהרא [מהצהרים⁽⁷⁷³⁾], שהרי אין דרך הזקנים להתאסף השכם בבוקר, אלא רק בצהרים?

אמר רב שישא בריה דרב אידי: מה ששנינו במשנה, שאסורים בעשיית מלאכה במשך כל היום — מסייע ליה לרב הונא, דאמר שמצפרא כינופיא [שכבר מהבוקר של יום התענית — נאספין כולם בבית הכנסת], וכפי שיבואר להלן.

שלכן פשוט לתנא שאיסור מלאכה — כל היום הוא, משום שאנו מדמים את הצום לאסיפת זקנים, ואסיפת זקנים — מהבוקר

מה עצרת — אסור בעשיית מלאכה, שהרי יום טוב הוא,

אף תענית — אסור בעשיית מלאכה⁽⁷⁷¹⁾.

אי [שמא תאמר], כיון שאנו מדמים תענית לעצרת לענין איסור מלאכה, נמשיך ונדמה אותם גם לענין אחר, ונאמר: מה גבי עצרת — איסור המלאכה מתחיל מאורתא [מהערב], מליל יום טוב, אף בתענית נמי — יתחיל איסור המלאכה מאורתא [מהערב]!⁽⁷⁷²⁾

אמר רבי זירא: לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי ירמיה בר אבא [רבי ירמיה בר אבא פירש לי את הענין]: אמר קרא בענין צום [במקרא דלעיל]: "קדשו צום וגו' אספו זקנים". הרי שדימה הכתוב צום — דומיא דאסיפת זקנים [בדומה לאסיפת זקנים, כינוס החכמים בבית הכנסת].

וכך אנו דורשים את הדמיון וההשוואה בין

למה אסורה? ועל זה מתרצת הגמרא, שלמדנים את הדבר מהפסוק, וטעם הדבר — כפי שהבאנו.

772. ואי אפשר לומר כן, שהרי מצינו להלן [יג א]: כשאמרו תענית ציבור אסור במלאכה, לא אמרו אלא ביום. אבל בלילה — מותר. שיטה לבעל הצרורות.

773. תרגום המקרא [דברים כח כט] "ממשש בצהרים" — בטיהרא.

ובגבורת ארי כתב, דהיינו חצות היום, כפי שמצינו במסכת יומא [טו א] גבי היזה על טהרו של מזבח, דהיינו חצי המזבח, כדאמרי אינשי טהרו טיהרא, והיינו חצי היום.

מלאכה, כי ביטול מלאכה — צער הוא. ואילו כאן אומרים שאדרכה, עשיית מלאכה — צער הוא!

וכתב, שהצער בתשעה באב הוא משום הפסד שכו, ואילו כאן הצער הוא בעשיית המלאכה עצמה. עיין שם.

771. וטעם הדבר, כדי שיפנו ליבם לחזור בתשובה. וגם שיראו הציבור עצמם כאילו רפו ידיהם, ומבוהלים מפני עוונותיהם. ריטב"א. ועיין בגבורת ארי מה שכתב בזה.

ועיין עוד בריטב"א, שגרס כך בסוגיין: "מנא הני מילי — אמר רב חסדא וכו' דאמר קרא קדשו צום". והיינו, ששאר דברים השנויים במשנתנו, היות ויש בהם תענוג, פשיטא שבכלל עינוי הם. אבל מלאכה, שיש צער בעשייתה,

היא (774).

חיבי עבדי [היאך עושין את סדר יום התענית]?]

אמר אביי: מצפרא עד פלגא דיומא — מעיינינן במילי דמתא [מהבוקר עד חצות היום, מעיינים בעייני העיר], אם יש גזל וחמס ביניהן, ומפייסים את אלו שנעשה עימם עוול.

מכאן ואילך [מחצות היום ואילך], מחלקים את הזמן שנותר מהיום לשני חלקים:

רבעא דיומא [רבע יום, דהיינו, חצי מחצי היום שנותר] **קרינן בספרא** [קוראין בספר

תורה] **"ויחל משה"**, (775) (776) **ואפטרתא** [ומפטירין] הפטרת "דרשו ה' בהמצאו" כפי שאנו נוהגים בזמננו בתעניות].

מכאן ואילך [מסוף החצי הראשון של חצי היום שנותר] עד סוף היום — **בעינן רחמי** (777) [מתפללים ומבקשים רחמים] (778).

שנאמר: "ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רבעית היום, ורבעית מתודים ומשתחוים לה' אלהיהם".

הרי לנו שרביע היום קראו בתורה, ורביע היום היו מתודים ומבקשים רחמים (779).

שואלת הגמרא: מנין לנו שכך הוא סדר יג-א

אומרים י"ג מדות, שאין אנו חוזרים ריקם".

776. **החשק שלמה** מביא, שזהו דווקא בשלש תעניות ראשונות. אבל בשבע אחרונות אין קורין זה, אלא ברכות וקללות, וכפי שמצינו **במסכת סופרים** [פרק י"ז הלכה ז'].

777. אין הכוונה שבבוקר לא היו מתפללים ומבקשים רחמים כלל, אלא שברבע היום בערב מרבים בתפילות ורחמים. **ריטב"א**.

778. **כתב הרמב"ם**, שכך עושים בכל התעניות, ואפילו בג' תעניות ראשונות.

779. **כתב הריטב"א**, שמשמע מכאן שאותן כ"ד ברכות המוזכרות להלן [בתחילת פרק שני] שאומרים אותן בתענית, נאמרות במנחה, שהרי אותו זמן מיועד להרבות בבקשת רחמים. אמנם יתכן שאומרים אותן גם בבוקר. אף שיתכן כי מה שנקטה הגמרא שבערב מרבים בבקשת רחמים — היינו משום שמתפללים אז שתי תפילות, מנחה ונעילה, מכל מקום ודאי כיון

774. כך היא הגירסא לפנינו, והסוגיא נתבארה לפי מה שכתב הגבורת ארי.

ויש ראשונים שאינם גורסים כך, כי לפי הבנתם בסוגיה, יוצא שהגמרא מקשה "ואימא מטיהרא", ואינה מיישבת את הקושיה כלל. אלא ממשכה ואומרת "מסייע ליה לרב הונא וכו'". ולכן גורסים כך: "מה אסיפת זקנים ביום, אף צום נמי ביום. אמר רב שישא בריה דרב אידי: מסייע לרב הונא וכו'".

ו**כתב הריטב"א**, שיש לפרש נוסחא את הנוסחא שלפנינו כך: מתחילה סברנו ללמוד שאסיפת זקנים ביום, ממה שנאמר "תקעו שופר קדשו צום קראו עצרה", ועל זה מקשה הגמרא "אימא מטיהרא", שהרי אין הוכחה במקרא שמתכנסים בבוקר. וחזרת בה הגמרא ואומרת, שאכן אין למדים מהמקרא, אלא מדברי רב הונא, שכך קיבל מרבותיו, ש"מצפרא כנופיא". ועתה מתיישבת היטב הילפותא שאסיפת זקנים ביום, ושמתחילים מהבוקר.

775. **כתב הריטב"א**: "והא דקרינן ויחל, שמדבר בעיני ריצוי מחילה. והבטחתנו שכשאנו